

مکاتبات شاه و جناب آقا

به کوشش حوریه سعیدی

مکاتبات شاه و جناب آقا

مکاتبات شاه و جناب آقا

مجموعه مکاتبات ناصرالدین شاه و مستوفی الممالک

حوریه سعیدی

عضو هیئت علمی پژوهشکده اسناد

فهرست نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	سعیدی، حوریه، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	مکاتبات شاه و جناب آقا: مجموعه مکاتبات ناصرالدین شاه و مستوفی الممالک / به کوشش حوریه سعیدی.
مشخصات نشر	تهران: نشر تاریخ ایران، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۲۸۴ ص:؛ ۱۴/۵×۲۱×۵ س.م.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۷-۷۰-۲
وضعیت فهرست نویسی	فیا
عنوان دیگر	مجموعه مکاتبات ناصرالدین شاه و مستوفی الممالک.
موضوع	ناصرالدین قاجار، شاه ایران، ۱۲۴۷-۱۳۱۳ق. -- نامه‌ها
موضوع	مستوفی الممالک، یوسف، ۱۲۲۷ - ۱۳۰۳ق. -- نامه‌ها
موضوع	نامه‌های فارسی -- قرن ۱۳ق.
موضوع	Persian letters -- 19th century
موضوع	ایران - تاریخ - قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق. - اسناد و مدارک
	Iran -- History -- Qajars, 1779 - 1925 -- Sources
رده بندی کنگره	DSR۱۳۶۸
رده بندی دیویی	۹۵۵/۰۷۴۵۰۷۲۷
شماره کتابشناسی ملی	۸۶۵۶۷۴۴
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیا

نشر تاریخ ایران (شرکت سهامی خاص)

تهران، خیابان فلسطین، ساختمان ۱۱۰، طبقه سوم، شماره ۳۰۴، تلفن: ۶۶۴۶۳۰۳۰

مکاتبات شاه و جناب آقا

حوریه سعیدی

اجرا: نشر تاریخ ایران

طرح جلد: فریبا اعلایی چاپ و صحافی: الغدیر

چاپ اول: ۱۴۰۰ تیراژ: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۷-۷۰-۲ ISBN: 978-600-8687-70-2

قیمت: ۸۰۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ و در اختیار نشر تاریخ ایران است.

Website: nashretarikheiran.com

Instagram: [com/nashretarikheiran](https://www.instagram.com/nashretarikheiran)

Telegram channel: @nashretaarikh

Email: nashretarikheiran@gmail.com

سخن ناشر

نشر تاریخ ایران لازم می‌داند توجه مخاطبان را به این نکته مهم جلب نماید، طبق قرار تعیین، اعلام و تعهدشده طرف قرارداد با ناشر، مسئولیت ویرایش، تصحیح و مقابله متن به عهده صاحب اثر (مؤلف، مصحح و مترجم) است و ناشر بنابر تعهداتش، حق هیچ دخل و تصرفی را در متن ندارد.

نشر تاریخ ایران

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار
۱۵	فهرست موضوعی اسنادی که معرفی شده است
۱۹	چکیده موضوع اسناد
۴۷	مقدمه و تحلیل موضوعی اسناد
۱۱۳	اسناد
۲۷۵	تصاویر
۲۹۱	نمایه

به نام آن که جان را فکرت آموخت

چنان دیدم که هیچ کس کتابی نمی نویسد الا که
چون روز دیگر در آن بنگرد گوید: اگر فلان
سخن چنان بودی بهتر گشتی و اگر فلان کلمه
بر آن افزوده شده نیکتر آمدی. «عماد کاتب»

پیشگفتار

پژوهش‌ها و آثار تاریخی که بر اساس یافته‌های سندپژوهی باشد، در چند سال اخیر بدان بسیار پرداخته شده و در نوشته‌های (کتاب‌ها و مقالات) اهل تاریخ به فراوانی دیده می‌شود؛ ولی استفاده از این آثار در عین داشتن فرصت‌ها و امتیازاتی در میان منابع تاریخی، با چالش‌هایی نیز روبرو هستند. از فرصت‌ها و امتیازات این نوع آثار تاریخ‌نگارانه، از سویی تقویت و استحکام مبانی مطرح شده در اثر است که خواننده و یا محقق آثار تاریخی با یقین و اطمینان بیشتری به تحلیل و تبیین وقایع و موضوعات می‌پردازد. از سوی دیگر نیز می‌توان ادعا نمود که این‌گونه آثار دریچه‌های جدیدی را بروی افق دریافت‌های تاریخی باز می‌کند. این افق جدید می‌تواند به زیر سؤال بردن گفتگوهای قدیمی و یا تقویت آن باشد. ولی از طرفی دیگر و در قامت یک چالش، استفاده گزینشی از اسناد و ناتوانی از استنتاج اطلاعات آن به دلایل مختلف، هم‌چنین عدم احاطه به درست‌خوانی اسناد و نیز به موضوع و محتوای آنها؛ آشنا نبودن به علم شناخت اسناد درست و حقیقی از سندهای جعلی و برخی موارد دیگر در کار با اسناد، باعث می‌شود که محقق سندپژوه، دریافتی را که از اسناد در دست بررسی خود داشته، به‌عنوان حقیقت تاریخی مطرح نموده، دست به قضاوت‌های خاص در مورد اشخاص تاریخی زده و گاه موضعگیری‌های جانبدارانه در موضوعات و وقایع تاریخی داشته و در واقع و درنهایت تاریخ را قلب نماید.

همان‌گونه که اشاره شد استفاده از اسناد در بررسی‌های تاریخی می‌تواند فرصتی برای بازشناسی و تحلیل جامع‌تری از موضوعات و چهره‌های تاریخی باشد. بحث‌ها و اظهارات کلیشه‌ای در مورد آنها را زیر سؤال برده و محقق را که دچار تردید در صحت ارائه و نتیجه‌گیری‌های برخی از منابع متقدم شده، به بازسازی و بازنمایی تاریخی واقعی و مستندتر وارد نماید.

کتاب پیش رو جلد دوم از مجموعه نامه‌ها و دستخط‌هایی است که بین ناصرالدین شاه و میرزا یوسف مستوفی‌الممالک، صدراعظم و به عبارت درست‌تر، شخصیت حکومتی مورد علاقه و توجه وی مبادله شده بود. کتاب اول که شامل ۱۴۴ نامه - دستخط است؛ تنوعی از موضوعات حکومتی و تبادل گفتگو و نظر بین شاه و برخی از درباریان را شامل می‌شود.

مجموعه حاضر شامل ۲۴۲ تعداد نامه، عریضه، دستخط‌های مبادله شده بین ناصرالدین شاه و میرزا یوسف مستوفی‌الممالک «جناب آقا» بوده که در میان آنها تعدادی نیز عریضه و یا دستخط با خطاب غیر از مستوفی نیز دیده می‌شود. این نامه‌ها و یا عریض به دلیل آن‌که یا دستخط شاه در کنار عریضه وجود داشته و یا ارجاع به مستوفی شده، در این مجموعه قرار گرفته است. تنوع موضوعات اسناد حاضر به‌مانند کتاب اول بوده و موضوعات متفاوتی را شامل می‌شود. فاصله زمانی اسناد این مجموعه بازه زمانی ۲۳ ساله یعنی از سال ۱۲۸۰ تا ۱۳۰۳ ه. ق است.

ترتیب قرار گرفتن اسناد با توجه به این‌که تعداد کمی از آنها تاریخ دارد و بقیه بدون ذکر تاریخ است، تقدم با آوردن دسته اول یعنی اسناد تاریخ‌دار با توالی تاریخی است و در مرحله بعد اسناد با ترتیب خوانش آنها و جای‌گیری در مخزن مربوطه بوده است.

در مقدمه این اثر نویسنده تلاش نموده که شرحی از موضوعات اسناد مربوطه داده و در میان این شرح به نکاتی در مورد شخصیت ناصرالدین شاه اشاراتی داشته باشد، تا بتواند از لابلای آن به دریافتی نزدیک‌تر به شخصیت

وی برسد. در این تحلیل و بررسی، کلیشه‌های مرسوم و تکراری در منابع تاریخی در مورد ناصرالدین شاه را کنار گذاشته و او را از میان نوشته‌های خود بازنمایی نماید.

نگارنده در این کتاب تلاش نموده که پیش از ارائه متن بازخوانی شده اسناد، این تحلیل را در چند مرحله: (۱) فهرست موضوعی اسناد معرفی شده، و سپس (۲) چکیده‌ای از موضوع اسناد، در کنار (۳) مقدمه متن، ارائه نماید. امید است که این اثر، ضمن بازخوانی اسناد معرفی شده، بتواند دریچه‌ای جدید باشد بر برخی از تحقیقات سندپژوهی و نیز پیشنهاد ترسیم چهره‌ای نسبتاً متفاوت از ناصرالدین شاه به‌عنوان یکی از قدرتمندترین شاهان قاجاری.

حوریه سعیدی

تابستان ۹۸

فهرست موضوعی اسنادی که معرفی شده است

۱. هوشیاری و توجه ناصرالدین شاه در امور مالی و مالیاتی (سند ۱) و (سند ۵۲)
۲. رفتار دوگانه احترام و یا بی‌احترامی و خشن نسبت به علمای مذهبی (سند ۲) و (سند ۲۴) و (سند ۷۸) و اعطای لقب و احترام (سند ۲۲۲) و در برابر مجتهد تبریزی (سند ۲۴۰)
۳. علاقه به مستوفی و تحکیم موقعیت وی (سند ۳) و تأکید به همین موضوع در سند دیگر (۲۲۲)
۴. مجازات خاطیان و تأکید به مستوفی در اجرای آن (سند ۴) و (سند ۵) و (سند ۶)
۵. تعیین مجالس و گرده‌هایی برای امور حکومت (سند ۷) و (سند ۱۵۳) برای جواب به کمپانی پروس) و (سند ۳۰) برای معرفی اعضای مجلس نظام
۶. رساندن جیره و مواجب به موقع قشون (سند ۷) و (سند ۲۷) و (سند ۱۳۳) و (سند ۱۴۰) و (سند ۹۰) و (سند ۱۴۰) و (سند ۱۶۸)
۷. صندوق عدالت و رسیدگی به عرایض آن (سند ۱۴۰)
۸. درباره رفتار با نزدیکان و اهالی حرم و دربار، گاه به مدارا، عریضه عزت‌الدوله درباره مواجب و مستمری فرزندانش (سند ۸) و گاه به قانون، عریضه فخرالملوک (سند ۱۹۵) و گاه به پذیرش مطلق، البته زمانی که طرف وی مهدعلیا باشد (سند ۱۳۱)

۹. دادن مسئولیت به افراد و دست‌باز ایشان و بازخواست نسبت به آن (سند ۹) و (سند ۱۷۳) - عدم دخالت در عزل و نصب‌ها (سند ۱۳۴)
۱۰. درباره قرارداد رویترو و تعطیل ماده تأسیس راه‌آهن (سند ۱۲)
۱۱. تأسیس صندوق ذخیره دولت (سند ۱۰)
۱۲. استفاده از خبرچینان در دربار ولیعهد (سند ۱۳)
۱۳. محدودساختن نفوذ روحانیون به امور مذهبی و منع از دخالت در امور حکومتی (سند ۲۴)
۱۴. معاش روحانیون و گرفتن مالیات از سید و ملا (سند ۱۵)
۱۵. رفتار با ایلات و به‌ویژه با ترکمانان (سند ۲۰) و (سند ۹۵) و (سند ۲۰۳)
۱۶. عدم اطمینان شاه به رجال حکومت (سند ۲۸)
۱۷. رعایت سلسله مراتب اداری و رعایت نامه‌نگاری‌های دولتی و نظم در ارسال مرسولات (سند ۲۹) و (سند ۱۵۲) و توصیه به پرهیز از دامن زدن به اختلافات میان رجال حکومتی (سند ۲۲۰) و (سند ۲۲۱)
۱۸. دخالت شاه در امر نان و ارزانی و فراوانی آن (از جمله سند ۳۳)
۱۹. اصرار در مطلع بودن از تمام امور حکومتی (سند ۳۴)
۲۰. مسئله پیشکش (سند ۳۷) و (سند ۲۱۶) و پیشکش برای هزینه حمل وسایل و عائله حاکم قبل (سند ۶۲)
۲۱. مواخذه و تهدید و تنبیه نسبت به کم‌کاری درباریان (سند ۴۸)
۲۲. هشدار نسبت به ایجاد آشوب و هرج و مرج و تنبیه سخت ایشان (سند ۵۱) و مجازات دزدها بدون هیچ ملاحظه و محاکمه با تصمیم «واجب‌القتل» بودن ایشان (سند ۲۰۹)
۲۳. روابط خارجی با همسایگان و مسئله بحرین (سند ۷۷) و مسئله اشراک روس و دستگیری ایشان با اطلاع ماموران روسی (سند ۲۰۲)
۲۴. توجه به سرحدات و سختگیری به حاکمی که از دادن مالیات طفره می‌رود (سند ۷۹) و (سند ۱۷۹ مسئله افغانها) و (سند ۸۶ مسئله همسایه

- شرقی و وجود اشرار در منطقه) و (سند ۱۱۱) و (سند ۱۶۲) و (سند ۱۶۶)
- و (سند ۱۶۸) و درباره خوشرفتاری با افغانها که بهانه به دست ایشان
ندهد(سند ۱۷۹) و مسئله ترکمانان نیز که به تکرار دیده شده(سند ۱۹۶) و
باز هم مسئله ترکمانان(سند ۲۲۹) و نیز ابراز خوشحالی سرکوب
ترکمانان و اختلافات داخلی افغانها (سند ۲۳۵) و مسئله اختلافات مرزی
با عثمانی (سند ۲۱۴)
۲۵. مسئله توضیح وضع میرزا حسین سپهسالار در رشت و اطمینان به رجال
برای جایگاه خودشان (سند ۸۱)
۲۶. توجه به انتظامات شهری و عدم اجازه مداخله افواج نظامی در آن
(سند ۸۲)
۲۷. وجود نظم و انضباط در میان افواج و تنبیه سخت خاطیان (سند ۸۲)
۲۸. اظهار درماندگی و استیصال از رفتارهای بی قاعده اطرافیان (سند ۸۴) و
اطلاع وی از زد و بندهای ایشان (سند ۱۹۹) و (سند ۱۰۴)
۲۹. دور بودن مستوفی از دربار و توسط برای دلجویی شاه از وی (سند ۸۵)
و باز هم واسطه‌گری علاءالدوله درباره دلتنگی مستوفی و درخواست
دلجویی شاه از وی (سند ۲۲۲)
۳۰. ایستادگی شاه در برابر خواست نابجای ولیعهد - رفتار یکسان با وی
(سند ۱۰۴) و (سند ۲۱۳) و (سند ۲۴۱)
۳۱. درخواست استخاره و پنهان کردن تصمیم شاه برای جابجایی حاکمان
پشت آن (سند ۱۱۳)
۳۲. پیدا کردن جا برای هزینه‌های التفات‌ها (سند ۱۴۶) و (سند ۱۵۰) و نیز
مطلع بودن برخی افراد از این امر و دادن نشانی برای التفات (سند ۲۱۱)
۳۳. اوضاع قرنطینه‌ها در هنگام بیماری‌های واگیر و ممنوعیت تردد به عتبات
(سند ۱۵۶)
۳۴. تفکر و توهم برگزیدگی و مستجاب‌الدعوه بودن (سند ۱۶۸)

۳۵. دستور و نقض دستور درباره دادن مستمری به ورثه سربازان مقتول اصفهانی (سند ۱۲۶) و (سند ۱۷۶)
۳۶. درباره التفات به معتمدالدوله در حالی که چندی بعد مورد غضب سخت قرار می‌گیرد (سند ۱۸۸)
۳۷. تأسیس کارخانه (ضرب اسکناس) (سند ۱۹۸)
۳۸. دخالت شاه در تقسیم حقابه (سند ۲۲۳)
۳۹. رسیدگی به عرایض آدم‌های عادی و نیز زنانی که سرپرستان را از دست داده‌اند (سند ۲۳۶) و (سند ۲۳۷) و نیز عریضه تظلم‌خواهی ایالات و ولایات در اینجا اصفهان (۱-۲۳۸)

چکیده موضوع اسناد

۱. عدم تخفیف مالیاتی به گیلان و مطالبات معیرالممالک
۲. تخفیف مالیاتی به ملایر و اعلان آن در منابر و معابر
۳. توجه به وضع شغلی دبیرالملک و تأکید بر درستی کار و دلسوزی مستوفی‌الممالک در امور حکومتی (سنه ۸۵)
۴. اظهار التفات نسبت به سلطان ابراهیم‌میرزا مشکوه‌الدوله و تنبیه آقاخان سرلک
۵. عریضه درخواست واگذاری تیول حسن‌آباد به عوض مالیات به [مخاطب؟] و قبول آن در حاشیه عریضه
۶. عریضه شکایت اصناف همدان از والی آن‌جا [فتحعلی خان صاحب‌دیوان] و تذکر شاه به مستوفی به رسیدگی آن،
۷. دستور به تشکیل جلسات هفتگی برای گفتگو راجع به سفر شاه به عراق و عرب و تعیین مخارج آن از مالیات فارس و نیز تأکید درباره رساندن جیره قشون
۸. نامه عزت‌الدوله به شاه درمورد مواجب پسرانش و جواب شاه خطاب به مستوفی در حاشیه (سنه ۱۳۰۲)
۹. مسئله مالیات اصفهان و لزوم هماهنگی با مستوفی‌الممالک در مورد حاکم آنجا (سنه ۸۰)
۱۰. لزوم صرفه‌جویی در هزینه‌ها و تقویت خزانه (سنه ۹۸)

۱۱. عریضه شکایت اهالی فارس از فرهاد میرزا معتمدالدوله حاکم و پیشکار وی قوام‌الملک
۱۲. دستور به اعلام عمومی ابطال قرارداد ساخت راه آهن در قرارداد رویتر (سنه ۹۰)
۱۳. خبر از دربار ولیعهد و دستور تنبیه وی و اجزای دربار او
۱۴. دستور به جمع‌آوری بروات قشونی و غیر آن به وسیله حکیم‌الممالک (سنه ۹۰)
۱۵. دستور در مورد بقایای فارس و نیز لزوم گرفتن مالیات از ملا و سادات
۱۶. ابراز رضایت از بهرام میرزا معزالدوله در حکومت عربستان و بروجرد و اطمینان به ابقای وی در آنجا (سنه ۸۶)
۱۷. دستور العمل تعیین برات‌ها و مخارج سرحدات و حواله‌ها
۱۸. دستور به لزوم رفتن سلیمان‌خان حاکم استرآباد و سهام‌الدوله حاکم تکه به محل‌های خود و حشمت‌الدوله به خراسان و پیگیری نرسیدن قسط فارس
۱۹. اطلاع به گماشتن حسین خان معتمد‌الملک به حکومت اصفهان و لزوم هماهنگی صاحب‌دیوان با وی (سنه ۱۲۸۷)
۲۰. دستور به اطلاع فتح ایلخانی در روزنامه‌های دولتی و لزوم التفات به ایلخانان شادلو زعفرانلو و دادن انعام به فرستاده‌ها
۲۱. گزارش از ارسال اسامی افرادی برای مجلس تحقیق نظامی و درخواست واگذاری حکومت مازندران به امین‌الملک و جوایبه شاه در این باره
۲۲. دستور به مرخص کردن مجتهد تبریزی و علمای کاشان به محل‌های خود و لزوم تفهیم عدم دخالت آنها در امور حکومت
۲۳. دستور به اضافه مواجب میرزا محمدعلی خان امین‌السلطنه از محل بی‌ضرر (سنه ۹۱)
۲۴. دادن جوایبه صاحب‌دیوان به علاء‌الدوله (سنه ۹۱)

۲۵. دستور به رسیدگی به مطالبات سوارانی که بست رفته‌اند و تأکید به رسیدگی این مسئله از طرف ساری‌اصلان
۲۶. تردید در خبر وجود ناخوشی در گیلان و اینکه تدبیر مجدالدوله است برای نرفتن شاه به آنجا
۲۷. تقدیر از نظم رسایل دولتی و ترتیبات ارسال آن‌ها در زمان دبیرالملک و تأکید به آن در زمان معاون‌الملک
۲۸. اسامی اشخاص پیشنهادی مستوفی برای مجلس تحقیق نظامی و موافقت شاه با آن
۲۹. ارجاع عریضه میرزا علی مشکوه‌الملک به مستوفی و لزوم تسریع جواب و نیز ضرورت رفتن وی به مغان
۳۰. گزارش امین‌الملک به مستوفی در مورد ضرابخانه جدید و ضرب سکه و لزوم ارسال علیقه عراده‌های حمل آن و دستور شاه در حاشیه برای رسیدگی به این عمل
۳۱. دستور به برگزاری مجلسی از خبازها برای رسیدگی عمل نان و نوشتن کتابچه آن و تعیین نرخ نان
۳۲. پرسش از مستوفی در مورد کارهایی که مشغول انجام آن است و نیز رسیدگی به عریضه شکایت یزدی‌ها از مجدالدوله (سنه ۸۰)
۳۳. تصدیق سپردن حکومت ارومی به یوسف خان و پرسش از سرحدات خوی و ماکو
۳۴. دستور شاه به نصرت‌الدوله در مورد عدم تعرض به شهاب‌الملک
۳۵. درخواست دادن قریه سلطان‌آباد که رعیت آنجا متفرق و خراب شده است به عارض و دستور شاه بر دادن آن به مستوفی
۳۶. عریضه قمر خانم عمه شاه در مورد اضافه مواجیش و دستور شاه برای پیدا کردن محل بی‌ضرر برای دادن آن
۳۷. درخواست ورثه جلال‌الدین میرزا برای دادن مقرری او که فوت شده به

اولادش و موافقت شاه

۳۸. دستخط محرمانه شاه در مورد حشمت‌الدوله و لزوم تسریع در جواب
۳۹. بدهی نریمان خان به افرادی فرانسوی که اسلحه ازیشان خریده و پولش را نپرداخته. تأکید به وزیر خارجه و نیز مستوفی بر رسیدگی به این امر و دادن پول به آنها
۴۰. دستور به تعیین تکلیف مالیات فارس و تسریع در دادن هزینه سفر که به عهده آنجاست
۴۱. اظهار نارضایتی از وضعیت فوج زرند
۴۲. پرسش از گرفتن بابی‌های نراق و عراق و این‌که مصطفی‌قلی خان اردستانی پیگیر باشد یا دیگری
۴۳. پرسش از مستوفی از طریق معیرالممالک در مورد سپردن وکالت عربستان و بروجرد به امین‌الملک
۴۴. عریضه محرمانه میرزا علی در مورد شرارت‌های افرادی در سرخط [سرخد]
۴۵. دستور پیگیری گزارش مخبرالدوله از مردم اصفهان و پرسش از ظل‌السلطان و علما در این باره. دستور به افواج خمسه برای رفتن به اصفهان و انتظام آنجا (سنه ۹۶)
۴۶. مواخذه از مستوفی‌الممالک و حشمت‌الدوله در مورد برخی شرارت‌ها در آذربایجان
۴۷. ارسال کاغذ مستشارالدوله به صورت محرمانه به شاه و درخواست صدور حکم؛ انتقاد از تغییر احکام دولت و دستور به گرفتن التزام از نصیرالدوله و وزیر طهران
۴۸. نامه ارسال رساله میرزا ابوالقاسم منشی باشی که در احوالات مرحوم آقا نگاشته بوده
۴۹. انتقاد از بی‌نظمی در کرمان و تحریکات در مورد عزل شهاب‌الملک و

۵۰. دستور به مستوفی برای خواستن وکیل‌الملک و مؤاخذه وی
انتقاد از بی‌ملاحظه‌گی در امر خرج‌ها و پرسش از مخارج قشون و
دستور به تنظیم دخل و خرج در سال جدید (سنه ۹۸)
۵۱. کسب تکلیف در مورد وضعیت همدان و تعیین ذوالریاستین برای آنجا
۵۲. عریضه درخواست پول با واسطه جهانسوز میرزا
۵۳. دستور برای فرستادن خداکرم خان نزد معتمدالدوله (سنه ۹۶)
۵۴. قبول تعهدات ظل‌السلطان از طرف شاه و دستور به پیگیری آن به
مستوفی. تأکید به رعایت و احترام به معتمدالدوله و کسان وی به هنگام
بیرون رفتن از فارس (سنه ۹۸)
۵۵. درخواست مستوفی از شاه برای مهلت تا شوال برای پیدا کردن دزد خانه
صنیع‌الدوله و موافقت شاه با آن (سنه ۹۶)
۵۶. [نویسنده نامعلوم] در مورد جمع و خرج و حساب کتاب‌ها و رقم‌هایی
که باید به دیوان پرداخت می‌شده، مطابق با حساب‌های «جناب آقا»
۵۷. [احتمالاً] جواب به نامه سند ۵۸ در مورد حساب کتاب‌ها و قرارهای
پرداختی و توضیح در مورد اختلاف‌های حساب و دستور شاه در مورد
برگشت تنخواه دیوان
۵۸. دستور به مستوفی در مورد رعایت حال وکیل‌الملک و تخفیفات وی و
در برگشت دیون او
۵۹. فوت ایلخانی همدان و دستور به گرفتن مبلغ پیشکش از جانشین وی و
دادن به عیال متوفی برای کوچ از آنجا به دلیل عدم بضاعت بازماندگان او
(سنه ۹۶)
۶۰. دستور به مستوفی برای رسیدگی به حساب‌ها و جمع و خرج‌ها. ارسال
برخی دفاتر و گوشزد نکاتی به مستوفی برای این عمل
۶۱. دستور به مستوفی برای تسریع در رساندن مواجب به غلام‌پیشخدمتان،
غلامان و مهاجرین و تعیین مقدار آن

۶۲. دستور به رسیدگی به چادر درخواستی حاجب الدوله و ارسال کتابچه دستورالعمل مباشرین مازندران برای بقیه حکام (سنه ۸۱)
۶۳. دستور به دادن مواجب سواران غلام و مهاجر مطابق سیاهه‌ای که سپهسالار نوشته و دستورالعمل خرج‌هایی که باید بشود و محل‌های آن‌ها (سنه ۸۰)
۶۴. گزارش مذاکره با نصرت الدوله در مورد اینکه به تصدیق خودش دیگر نمی‌تواند در عراق باشد و درخواست تعیین محل دریافت مقرری وی. پیشنهاد حکیم‌الممالک برای آنجا و موافقت شاه با درخواست‌های مستوفی
۶۵. توصیه در مورد ضرورت وجود پول در خزانه برای مصارف ضروری و مواجب و مقرری‌ها. تنظیم عمل برات‌ها. گله از تهمت فروش آب به وسیله مستوفی از طرف بهانه‌جویان و جوابیه شاه به آن
۶۶. درخواست لقب امین‌الملکی برای منشی حضور و موافقت شاه با آن (سنه ۹۰)
۶۷. تعیین سه نفر به مناصب مختلف؛ ضیاء‌الملک محاسبه بنائی؛ محاسبه عربستان به میرزا مسیح و محاسبه قورخانه به میرزا قهرمان امین‌لشگر
۶۸. تعریف خوابی از شخصی برای مستوفی
۶۹. نوشتن زندگینامه و نسب‌نامه [مستوفی‌الممالک] به وسیله منشی‌باشی
۷۰. فرستادن کلبعلی خان برای پیشکاری نصرت الدوله در کرمان و دستور برای دادن تجهیزات سوار از قورخانه و از سپهسالار
۷۱. نامه محرمانه سلیمان خان از استرآباد و توصیه برای علنی نشدن آن (سنه ۸۹)
۷۲. درباره تفاوت عمل فارس و نیز نامه ملکیت بحرین که میرزا محسن خان از انگلیس گرفته و لزوم فرستادن مأمور دولتی به آنجا و تأکید به گفتگو با دولت انگلیس در این باره

۷۳. درباره امام جمعه اصفهان و نصب آقا سید هاشم به امامت آنجا و اخراج امام جمعه قبلی و بستگان او از اصفهان و تأکید به ظل السلطان در این باره
۷۴. لزوم مضبوط بودن سرحدات روم و گماشتن شجاع الدوله به آنجا
۷۵. فرستادن عضدالدوله به آذربایجان برای بردن خلعت ولیعهد و لزوم پیدا کردن شغل برای وی
۷۶. توضیحات شاه برای مستوفی در مورد وضعیت مشیرالدوله و اطمینان و به وی و دیگران که او مصدر هیچ کار دیگری نخواهد شد و تأکید به نوشتن توسطی از رجال برای احضار او از رشت به طهران
۷۷. تأکید به لزوم انضباط افواج در شهر و تابع بیگلربیگی بودن و عدم دخالت به تنظیمات شهری (سنه ۱۲۹۱)
۷۸. دستور به اعتضادالدوله برای تنبیه و اخراج سربازان فوج شقاقی و حبس ابدی سران فوج (سنه ۸۵)
۷۹. اظهار گله از مفسده‌هایی که آقا علی امین حضور در دربار پسا می‌کند، اعطای منصب مهرداری به علیرضا خان عضدالملک
۸۰. وساطت علاءالدوله در مورد توجه بیشتر شاه به مستوفی‌الممالک که اظهار دل‌شکستگی و بی‌توجهی کرده است؛ و جواب شاه مبنی بر ضرورت وجود مستوفی در حکومت و اظهار تفقد نسبت به وی
۸۱. تأکید به مستوفی در مورد رسیدگی به اموال تجار هراتی که بوسیله پسر جلیل‌خان برده شده و جلب رضایت تجار که شکایت به افغانستان نبرند و موجب دل‌سردی امیرشیرعلی‌خان نشود
۸۲. اظهار رضایت از تنبیه فوج شقاقی و تهیه اعلام‌نامه برای اینکه به سایر افواج و دستجات و افراد فرستاده شود. تأکید در اینکه زودتر تعداد ۲ هزار نسخه چاپ شده تهیه شود و به همه نقاط و افراد حکومتی هم ارسال شود تا حدود خود را بدانند

- ۸۳ توضیح شاه در مورد نوشتن جوابیه باقی سقز و بانه و موقوف شدن احکام آذربایجان به حضور وی در تهران
- ۸۴ دستور به گرفتن سیف‌اله خان اصانلو و برادرش نوراله و انداختن آنها به انبار [زندادان]
- ۸۵ نامه شاه به مستوفی در خصوص آوردن تنخواه استرآباد به وسیله بیگلریگی آنجا و مغشوش بودن حساب و نوکر آن. تأکید به رسیدگی به حساب سلیمان خان. دستور به ارزان کردن نان و گندم با حضور ساری‌اصلان و گرفتن گندم میرزا عیسی برای انبار که دیر کرده است
- ۸۶ نامه از طرف شاه به مستوفی در خصوص نپذیرفتن عمل جمع و خرج ممالک محروسه و فرمان واگذاری عمل غله ولایات به ابوابجمعی میرزا زکی ضیاءالملک (سنه ۱۲۹۰)
- ۸۷ دستور به روانه کردن آدم شدیدالعملی به مازندران برای گرفتن نقد از آنجا و رساندن تنخواه به سلیمان خان در استرآباد و روانه کردن فوج بندپی
- ۸۸ دستور به ارسال گفتگو (توافق) با روس‌ها از طرف وزیر خارجه به سلیمان خان و علنی کردن آن برای ترکمانان که از خیالات بیافتند. روانه کردن آدم به مازندران برای تنخواه استرآباد
- ۸۹ اظهار حواس پرتی به سبب روزه‌داری و محول کردن تقسیمات به برات و نقد به مستوفی
- ۹۰ نتیجه استخاره برای انتخاب اسم یکی از شاهزادگان و دستور به اسم‌گذاری در شب شش با حضور شاهزادگان
- ۹۱ ارسال نتیجه تحقیق در مورد سربازگیری کریم خان در بروجرد، و دستور به رسیدگی به وضع [جابلقی‌ها] و دادن حق ایشان اگر فوج هستند وگرنه روانه کردن آنها به بروجرد
- ۹۲ دستور به رسیدگی به قرض فرنگی‌ها و دادن هشت هزار تومان به

- مشیرالدوله که داده و سند شاه را از آنها بگیرد. فروش مقداری از جواهرات به قیمت و تأمین مبلغ برای ادای قرض
۹۳. اظهار باخبری از دلتنگی سردارکل و بهم خوردن میانه وی با صاحب‌دیوان و مشورت در مورد جایگزینی فردی بجای وی در آذربایجان و توصیه به این که در سال نو باید فکری برای این وضعیت کرد
۹۴. ارسال یک فرد از خازن‌الملک و طلبی که از صندوقخانه دارد. تأکید ارسال جواب به فوریت (سنه ۹۵)
۹۵. دستور به تحقیق در مورد آب قنات دولتی که کم شده است و این که هر کس برده باید برگرداند
۹۶. توضیح شاه به مستوفی در مورد علت به‌حضور خواستن وی و اینکه گفتگو با استرآبادی‌ها را خودش انجام بدهد که به محل خود برگردند. طلب ایشان هم از مازندران گرفته و برسانند. در مورد عمل نانوآخانه‌ها و دخالت برخی از شاهزادگان و رجال در عمل نان که موجب عصبانیت شاه شده به مستوفی دستوراتی داده
۹۷. تأیید شاه در مورد جواب مستوفی به ولیعهد و لزوم جلوگیری از عادت به «شلتاق و مال دیوان‌خوری» وی. رساندن پول به افسرالدوله تا در اندرون مزاحم نباشد. ساختن قلعه مریوان و تصحیح اعلام لقب حشمت‌الدوله
۹۸. خبر ابلاغ احکام به مستوفی بزودی و لزوم آوردن یادداشت‌ها به حضور (سنه ۸۰)
۹۹. در مورد الهیارخان و مرادخان دره‌جزی که در هنگام صدارت مشیرالدوله به وی سپرده شده بودند و حال به مستوفی سفارش می‌شود که مراقبشان باشد (سنه ۹۷)
۱۰۰. تعیین سالی سیصد تومان به خرج مازندران برای رسیدگی به راه

- هزارچم و التزام ساعدالدوله برای حفاظت راه (سنه ۹۰)
۱۰۱. تصدیق گزارش صاحب‌دیوان در مورد اغتشاش دربار ظل‌السلطان. توصیه به مستوفی در باره گوشزد این مسئله به وی به صورت احکام یا فرستادن شخص (سنه ۹۰)
۱۰۲. تأکید به موقوف شدن فرستادن قشون به خراسان و دستور به سرحداران برای حفاظت از حدود خودشان از دست ترکمانان
۱۰۳. نشان دادن راهکار برای کنترل مصطفی خان بستکی و احضار وی به تهران و در صورت تمرد او، تنبیه وی به سختی
۱۰۴. توصیه به عدم اعزام تعداد زیاد قشون به سمت خراسان که از آنجا هم باید به سمت آخال برود. همان تعدادی که برای امنیت سرحد سیستان و خراسان ضروری است کافی است (سنه ۸۶)
۱۰۵. واگذاری تمام شدن معامله باغ ادیب‌الملک با محمدحسین و ادیب‌الممالک به مستوفی (سنه ۸۶)
۱۰۶. استخاره شاه در مورد عزل رکن‌الدوله و جانشینی حسام‌السلطنه در خراسان
۱۰۷. جواب استخاره و استناد آیه که خوب آمده
۱۰۸. دستور به آوردن حساب چند نفر به حضور (سنه ۹۰)
۱۰۹. در مورد ملک کمیدان که ظاهراً متعلق به مستوفی بوده و تردید در مورد صدور رقمی برای واگذاری آن
۱۱۰. دستور به روانه کردن چاپار مرسوله‌های جواب‌های آذربایجان؛ صدور دستخط بالای فرمان برای اصلاح روش مؤیدالدوله؛ تأکید برای رسیدگی به احکامی که برای آذربایجان صادر می‌شود برای جلوگیری از دله‌دزدی‌ها
۱۱۱. بخشی از یک نامه دستخط درخصوص واگذاری منطقه‌ای به مستوفی‌الممالک و تأکید به ملاحظه نسبت به مردم

۱۱۲. پرسش از مستوفی درباره دستورالعمل‌های ولایات، اقساط صاحب‌جمعان، از کردستان پولی رسیده یا نه و تأکید به رفتن پیشکاران ولایات (سنه ۸۰)
۱۱۳. درخصوص احکام ولایات و درخواست قوام‌الدوله و تأکید به رعایت حال او که از قدیم خدمتگزار بوده (سنه ۸۰)
۱۱۴. درباره چادر افواج و درخواست‌های حاجب‌الدوله. سپردن پیشکاری خانه انیس‌الدوله به علی‌اکبر مستوفی (سنه ۸۰)
۱۱۵. سپردن تیولی دهاتی که دست میرزا محمدحسن بوده به خودش به اضافه مواجیش. سپردن دهاتی که محل جیره تفنگداران است به امین خلوت که تفنگداران به او سپرده شده. دهاتی که متعلق به رختدارخانه و عمل صندوقخانه است باید در دست حاجی رحیم‌خان باشد
۱۱۶. درباره طلب دیوان و فروش غلات و برات‌دارها، معلوم شدن قسط فارس و طلب میرزا زکی
۱۱۷. رسیدگی به عریضه اعتضادالسلطنه و قنات متولی‌ها و چشمه‌علی هرطور که جناب آقا صلاح بداند تا حکم صادر شود (سنه ۸۰)
۱۱۸. دستور به رسیدگی به کارهای مجدالدوله و قوام‌الدوله. پرسش و توصیه‌هایی در مورد بقایای اصفهان و محصلی آنها
۱۱۹. توصیه در مورد ورثه چند مقتول افواج اصفهانی با اطلاع معتمدالملک و صمصام‌الدوله و صاحب‌منصبان، برای دادن مستمری به ایشان از مالیات اصفهان و صدور فرمان و ارسال برای ظل‌السلطان [سنه ۹۵]
۱۲۰. مسئله رفتن ولیعهد به تبریز و دستور به مستوفی برای انجام کارهای حرکت به وسیله نصیرالدوله و حاضر بودن امیرنظام و ولیعهد و نصیرالدوله در تلگرافخانه برای خبر این حرکت و سفارش برای نصیرالدوله به ولیعهد

۱۲۱. دستوراتی در مورد کرمان و عدم دخالت ولیعهد در مورد آن. بقای ناصرالدوله در حکومت آنجا و مسئله تفاوت عمل کرمان که فرمانفرما باید سالی ده هزار تومان به خزانه برساند (سنه ۱۳۰۳ [۱])
۱۲۲. دستور به مستوفی برای آمدن به طهران به حضور (سنه ۹۰)
۱۲۳. دستور به کم نکردن رسوم از مقرری مهدعلیا و مستثنی بودن وی و اهل حرم (سنه ۸۶)
۱۲۴. دستور به مستوفی در مورد احکامی که باید داده شود بقراری که به خط معاون در کتابچه آمده
۱۲۵. تأکید بسیار به مستوفی در مورد رساندن جیره ذیحجه و محرم افواج که سه ماه است عقب افتاده
۱۲۶. دادن اطمینان خاطر به رجال بواسطه مستوفی در مورد این که با برکناری مجدالدوله حکومت ایشان به خطر نمی افتد. مقایسه پیشکش های مجدالدوله و حشمت الدوله برای عربستان و بروجرد و واگذاری انتخاب هر کدام به مستوفی
۱۲۷. مسئله شرارت در خوانسار و ضرورت وجود یک حاکم مقتدر در آنجا. دستور به قرار جدید امسال برای پیشگیری از اشرا
۱۲۸. تأکید شاه به محرمانه بودن گفتگوهایی که بین او مستوفی شده
۱۲۹. ارسال سؤالات و دستوراتی که به مؤیدالدوله شده بود و جواب های وی برای مستوفی
۱۳۰. بخشی از سند که موجود است درباره وجود ناخوشی ویا در منطقه کاشان و کرمان و سفر شاه به منطقه فارس در اول میزان سال بعد و ارسال دستورالعملی برای سیورسات و تعمیر عمارات
۱۳۱. مشورت با مستوفی در مورد فرستادن محصل سخت برای گرفتن کسر دو فوج تهران و نهاوند که چند سالی است کسرشان را نمی دهند
۱۳۲. دستور به مستوفی در مورد واگذاری جواب عرایض خوانین ماکو به